

HONTE

De naam is wat in vergetelheid geraakt, maar wat we vandaag benoemen als Westerschelde – het meest zeewaartse en tevens Nederlandse deel van de rivier de Schelde – luisterde ooit naar de naam *Honte*. Wat was die Honte, hoe en wanneer evolueerde die tot wat we nu als de Westerschelde kennen? En vanwaar de naam?

VAN HONTE TOT WESTERSCHELDE: HET VERHAAL VAN EEN RIVIER OP ZOEK NAAR DE ZEE

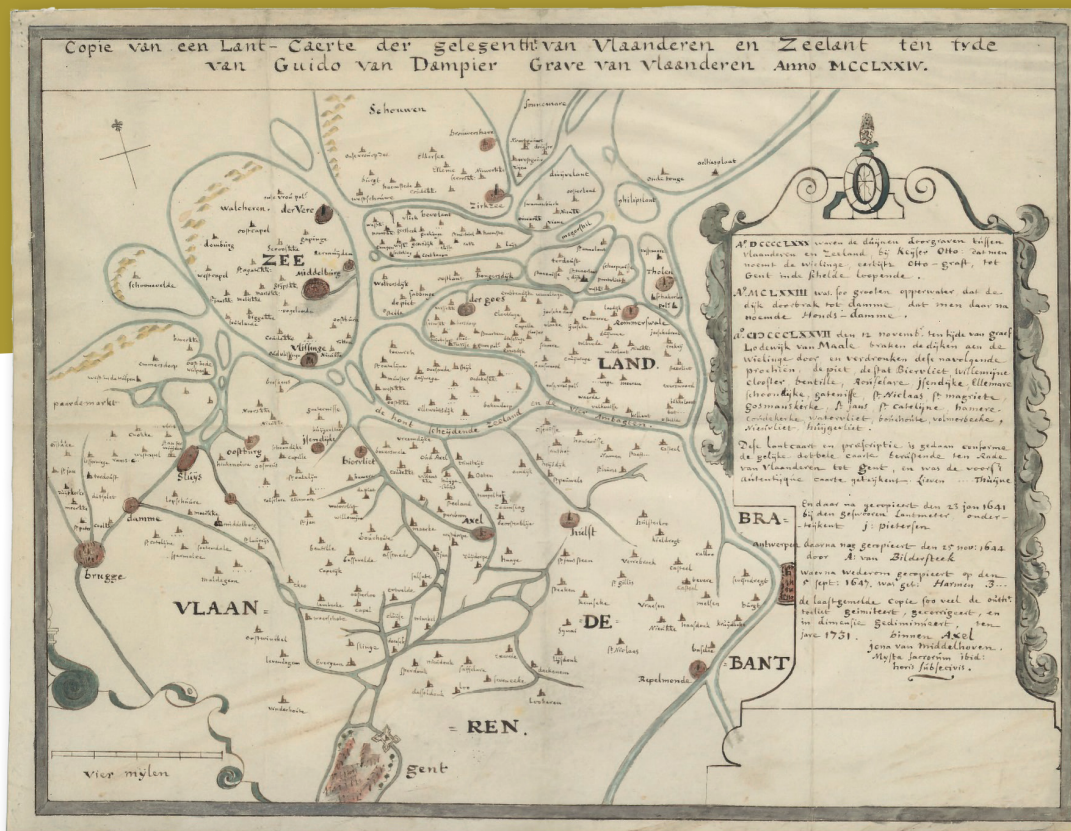
Om het ontstaan van de Honte en de Westerschelde te begrijpen moeten we verteruggaan in de tijd. In de geschiedenis van de Schelde kunnen we vier belangrijke fasen onderscheiden, fasen waarbij de rivier in haar zoektocht naar de zee telkens de weg van de minste weerstand koos. Initieel en tot laat in de vorige IJstijd (tot ca. 18.000-15.000 jaar geleden) stroomde de Schelde vanaf Gent noordwestwaarts, om vanaf Oostende haar weg in het toen nog droogvallende Noordzeebekken verder te zetten. In een tweede fase kwam daar een einde aan toen de droge IJstijdwinden hoge zandruggen vormden tussen Gent en de zee. De Schelde werd de pas afgesneden en gedwongen haar loop drastisch te heroriënteren. Via Antwerpen zou Vlaanderen belangrijkste rivier voortaan noordwaarts stromen naar wat nu Nederland is, om daar via de Rijn-Maasdelta in zee uit te monden. Maar ook dat bleek van tijdelijke aard. Immers, het klimaat was aan een snelle opwarmingsfase begonnen en het zeeniveau steeg aanzienlijk. Het Noordzeegebied vulde zich met water en verscheidene getijdegeulen drongen de kustlijn van de lage landen binnen. Een daarvan bevond zich ter hoogte van de huidige Oosterschelde. Deze steeds

breder en dieper wordende getijdearm sneed de naar de Rijn-Maas stromende Schelde aan, waardoor deze laatste een kortere uitmondning naar zee vond dan via de Rijn-Maasdelta. De laatste fase, uitmondend in de huidige toestand, wordt ingeluid door

een vertragende zeespiegelstijging vanaf ca 7500-7000 jaar geleden. Hierdoor kon zich een uitgebreide kustbarrière van zandige eilanden ontwikkelen, met daarachter een uitgestrekt veenmoeras. Wanneer de getijdewerking vervolgens deze kustbarrière gaat

Fragment van een perkamenten Scheldekaart van Rupelmonde tot de Noordzee (ca. 1505). Scheldekaarten zijn gemaakt in verband met processen voor de Grote Raad tussen de stad Antwerpen en Zeeland over tolfrechten op de Honte, de oude benaming voor de Westerschelde (Stadsarchief Antwerpen).

Een 18de-eeuwse kaart, naar een origineel uit 1274 opgesteld door Lieven Van Thuyne, met vermelding van de Honte (HisGISKust; Cultuurbibliotheek Brugge, verwerkt door VLIZ).

aantasten, geraakt het veenmoeras via gaten in de duinenrij steeds vaker overstroomd met zeewater. Er ontstaan nieuwe getijdegeulen, die omstreeks het begin van onze jaartelling diep in het binnenland dringen. Een daarvan bevindt zich ter hoogte van de huidige Westerscheldemonding. Ze vindt landinwaarts aansluiting bij de Honte, een kreek die sinds de 6de eeuw de afwatering van het veenmoeras in oostelijke richting naar de Schelde (ter hoogte van Hontemuiden) verzekerde. Samen zoeken deze getijdengeul en de Honte steeds nadrukkelijker een weg landinwaarts. Naarmate de eilanden in het mondingsgebied zwaarder worden aangetast door de aan kracht winnende getijgeul, neemt de invloed van de zeearm verder toe. Die wordt breder en dieper. Het hek is helemaal van de dam als omstreeks de 15de eeuw de Honte stroomopwaarts door enkele harde ijzerhoudende zandruggen (tussen Woensdrecht en Zwijndrecht) breekt en verbinding weet te maken met de Schelde. De Westerschelde is geboren en neemt de rol van verbindingsarm met de Noordzee over van de Oosterschelde. Ook in de naamgeving verschijnt vanaf de 17de eeuw de naam *Westerschelde* naast die van *Honte*. Vanaf de 19de eeuw is vrijwel nog enkel sprake van Westerschelde. Op dat ogenblik is de verbinding tussen de Westerschelde en de Oosterschelde verdwenen onder invloed van een snelle verzanding.

NOG MEER 'HONTES'

In 1148 verschijnt *Honte* in de samengestelde plaatsnaam *Huntemude(n)*, nu meestal vermeld in de gemoderniseerde vorm *Hontemuiden*, wat 'monding van de Honte' betekent. Hontemuiden lag tussen het huidige Rillaar-Bath (Zeeland) en Ossendrecht (Noord-Brabant), waar de Honte in de hoofdbedding van de Schelde uitmondde. Hontemuiden werd in 1134 door de zee overspoeld. Een ander dorp met het hydroniem in zijn naam is Hontenisse (1182-83 *Guntensesse*), nu deel uitmakend van de stad Hulst, maar vanaf zijn stichting in 1817 tot aan de fusies van 1970 een zelfstandige gemeente. Deze nederzetting werd genoemd naar het oorspronkelijke Hontenisse, dat ten prooi viel aan vloedgolven tussen 1508 en 1511. Het oude dorpje lag op een *nisse*, d.i. een landtong, in de Honte. De naam *Hunte* komt ook in Duitsland voor, o.m. voor een bijrivier van de Wezer in Nedersaksen.

HET HONINGKLEURIGE OF JAGENDE WATER

De waternaam *Honte* wordt voor het eerst aangetroffen in 1221 als *Hunta* (Gysseling 1960, 510). De etymologie is nog steeds onzeker. Gysseling ziet er een prehistorische

naam in, die hij terugvoert op Indo-Europees **hunitaa* 'honingkleurig', wat zou zinspelen op de geelachtige kleur van de bedding. Na de germanisering evolueerde de begin-*k* klankwettig tot *h-*, terwijl de *-t-* onverschoven bleef en zich dus onttrok aan de regelmatige ontwikkeling van Indo-Europees *t* tot resp. Germaans *th* en Nederlands *d*. Dat deze medeklinker onveranderd bleef, vormt geen fonetisch bezwaar tegen een voorhistorische oorsprong van de naam, want veel voor-Germaanse toponiemen – vooral hydroniemen (lees: waternamen) – werden naderhand slechts gedeeltelijk, of zelfs helemaal niet, aangepast aan de Germaanse articulatie. Het grondwoord *hon* herkent Gysseling in diverse andere riviernamen in de Nederlanden, Frankrijk en Duitsland, waaronder *Hon*, een bijrivier van de Haine, *Honnef*, een bijrivier van de Rijn en *Houllle*, een bijrivier van de Aa in Pas-de-Calais. In de gewone woordenschat vinden we hetzelfde *hon-* terug als grondwoord in *honing* (Gysseling 1993, 169-70). Volgens M. Schönfeld (1955, 85-86) stamt *Honte* pas uit de Germaanse tijd, en is de naam afgeleid van het Germaanse werkwoord **huntojan*, als zodanig ook voorkomend in het Oudengels (waaruit Engels *hunt*), met betekenis 'jagen'. De Honte zou dus benoemd zijn als 'het jagende, jachtige water'.

MATROOS

Het beroep van matroos is zo oud als de scheepvaart zelf. Het woord *matroos* duikt pas op tegen het einde van de 16de eeuw, al komt het in afgeleide vormen al veel vroeger voor. Met *matroos* wordt volgens het Van Dale woordenboek van de Nederlandse taal bedoeld: “een schepeling, zeeman van de laagste rang”.

MATROOS VAN ALLE TIJDEN

Het cliché van de getatoeëerde stoere bink met gestreepte shirt doet onrecht aan de veelzijdigheid van wat deze ‘scheepsmaat’ of ‘schipman’ vandaag aan taken vervult. Afhankelijk van het type schip waarop aangemonsterd wordt, helpt een matroos bij het aan- en afmeren, het laden en lossen, de in- of ontscheping van passagiers, het onderhoud van schip en uitrusting, het lopen van de wacht tot administratieve taken.

DE HANGMATGENOOT

Het woord *matroos* duikt pas in Vroegnieuw nederlandse bronnen op: de oudste vermelding dateert van 1584. Daar luidt het *maetroos*, met lange klinker in de eerste lettergreep. Na 1600 wordt die vorm vervangen door het nog gebruikelijke *matroos*.

Het woord is ontleend aan het Franse meervoud *matelots* ‘zeelieden van lage rang’. Frans *matelot* is op zijn beurt ontleend aan Middelnederlands *mattenoot*, een samenstelling van *mat* in de betekenis ‘hangmat’ en *noot*, verkorting van *genoot* (vgl. *vennoot* ‘handelspartner’ < *veemnoot* of *veinnoot*). Een *mattenoot* is oorspronkelijk iemand die een hangmat deelt met iemand anders. Vroeger was er op de schepen maar één hangmat voorzien voor twee matrozen, die er beurtelings in sliepen. Oorspronkelijk was een *mattenoot* dus een mede-matroos met wie men zijn slaapplek deelde. Als zodanig verschijnt het woord in een Zuidhollands-Brabantse bron uit het vierde kwart van de 15de eeuw. In werkelijkheid moet *mattenoot* echter (veel) ouder zijn, want al voor 1300 blijkt het woord in het Frans te zijn overgenomen als *mathenot* (MNW i.v. *mattenoot*). Aanvankelijk was dat een benaming voor elk van de twee

matrozen die elkaar aflosten bij het uitvoeren van werkzaamheden aan boord. Al in de 14de eeuw blijkt het Franse woord de vorm *matelot* en de verruimde betekenis ‘matroos (in het algemeen)’ te hebben aangenomen (Rey i.v. *matelot*). En in die gewijzigde vorm en verbrede toepassing keerde het Franse meervoud *mathenots* als een nieuw enkelvoud *maetroos* terug naar onze taal. Dankzij het woordgebruik in het Oudfrans mogen we er dus van uitgaan dat Nederlands

mattenoot al voor 1300 gangbaar was. Wel had het betrekking op een specifiek type varensgezel: iemand die met een collega een duo vormde bij het delen van de hangmat en wellicht ook bij het werk op het schip. Daarnaast beschikte men in de middeleeuwen ook over benamingen voor een matroos in het algemeen. Te oordelen naar de informatie uit de Middelnederlandse woordenboeken is *schipman* hiervoor het oudste en tevens ruimst verspreide woord. Al in de 13de eeuw wordt het teruggevonden in zowel Limburgse als Vlaamse teksten. Uit de 14de eeuw dateren de vroegste vindplaatsen van *vaerman* (circa 1340), *seeman* (1382) en *zeevaerrer* (circa 1400). Van huize uit hebben al die woorden betrekking op zeelui in het algemeen, maar ze werden vaak bepaaldelijk op matrozen toegepast. Een zeldzaam synoniem van het jongere *matroos* is het Laatmiddelnederlandse *schip-geselle* (eind 15de eeuw).

BIBLIOGRAFIE

- Coen I. (2008). De eeuwige Schelde? Ontstaan en ontwikkeling van de Schelde. Waterbouwkundig Laboratorium 1933-2008.
- De Clercq M., F.S. Busschers, T. Missiaen, M. Mathys, J. Wallinga, F.P.M. Bunnik, A.W. Burger, A. Varschendaal, O. Zurita Hurtado & M. De Batist, in prep. Rise and fall of the late Middle to Late Pleistocene (MIS 6-2) palaeo Scheldt River in the southern North Sea Basin: effects of climate change, sea-level oscillation and glacio- isostasy.
- Gysseling M. (1960). *Toponymisch woordenboek van België, Nederland, Luxemburg, Noord-Frankrijk en West-Duitsland (voor 1226)*. Bouwstoffen en studieën voor de geschiedenis en de lexicografie van het Nederlands VI, 1. Brussel / Tongeren, Belgisch Universitair Centrum voor Neerlandistiek.
- Gysseling M. (1993). Oude toponiemen in de Vier Ambachten. In: A.M.J. de Kraker, Heleen van Royen & Marc E.E. De Smet (red.), *Over den vier ambachten*. 750 jaar Keure, 500 jaar Graaf Jansdijk. Kloosterzande.
- Kiden P. (2006). De evolutie van de Beneden-Schelde in België en Zuidwest- Nederland na de laatste ijstijd. *Belgeo* 3, 279-294.
- Lases W.B.P.M. (2008). Stroomgebied van de Honte, een veranderend beeld.
- Schönfeld M. (1955). *Nederlandse waternamen*. Nomina Geographica Flandrica, Studiën 6. Brussel.

Nederlandse Matroos (ca. 1940). Fotocollectie Anef